



doi:10.5559/di.21.3.09

"OVO SU NAŠA ČETIRI ZIDA": SLOGANI ZAGREBAČKIH POVORKI PONOSA KAO TAKTIKA PRISVAJANJA PROSTORA

Mislava BERTOŠA, Sandra ANTULOV
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 811.163.42:373.48:305-055.3
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 11. 6. 2012.

Članak je nastao kao rezultat rada na znanstvenom projektu 130-0000000-0743 "Konstrukcija i struktura jezičnih identiteta" koji financijski podržavaju Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske i Banco popolare Croatia. Predstavlja razrađenu verziju izlaganja pod naslovom *Appropriating Public Space: Zagreb Pride Slogans*, koje je održano na međunarodnoj konferenciji *Re-thinking Humanities and Social Sciences: The Zone and Zones – Radical Spatiality in Our Times* u Zadru u rujnu 2011.

Prostorno smještanje znakova, diskursa i ljudskih radnji nije samo ključno za njihovo razumijevanje nego upućuje i na društveno pozicioniranje i odnose moći u društvenoj areni. U ovome se radu usredotočujemo na semiotičke prakse koje su sociokulturno neovlaštene, koje krše očekivanja i konvencije, koje su transgresivne. Slijedeći određene prisvajanja koje je dala Shugart, analiziramo načine prisvajanja urbanoga prostora do kojeg dolazi u vrijeme zagrebačkih povorki ponosa.

Usredotočujemo se na slogane i promatramo ih kao *bottom-up* taktike kojima se koristi marginalizirana skupina kako bi oduzela moć i prestiž dominantnim skupinama i tako prilagodila gradsko središte svojim potrebama i ciljevima. Ona pritom rabi prostor kao semiotički resurs za simboličko i stvarno prisvajanje, kako bi prenijela politička značenja i borila se za svoja prava. Pisani diskurs slogana u interakciji je s vizualnim semiotičkim načinom, koji također uzimamo u obzir. Analiziramo ih kombinirajući kritičku analizu diskursa i semiotičku analizu prostora i krajolika.

Ključne riječi: slogani (zagrebačka povorka ponosa), prisvajanje, semiotički krajolici, transgresivna semiotika



Mislava Bertoša, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Odsjek za lingvistiku, I. Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: mbertosa@ffzg.hr

UVOD

771

Zadnjih petnaestak godina u lingvistici je postala aktualna problematika jezika u javnim prostorima.¹ U engleskome jeziku to se područje naziva *linguistic landscapes*: riječ je, dakle, o jezič-

nim krajolicima koji se nerijetko promatraju u kontekstu sve veće i sve obuhvatnije višejezičnosti, pa ne začuđuje što je 2006. upravo *International Journal of Multilingualism* cijeli broj posvetio ovoj problematici. Problematika se s jezičnoga sustava može prebaciti i na ostale znakovne sustave, ponajprije vizualne, koji u suvremenom svijetu vrlo jako sudjeluju u simboličkoj konstrukciji prostora. Prostor se promatra kao semiotički resurs koji se može "upotrijebiti" ili "označiti" da bi se javno obznanila i prenijela društvena značenja, ideologije, grupni i individualni stavovi, ponajprije s pomoću jezika i vizualnoga diskursa. Oni se uklapaju u ostale prostorne prakse i dimenzije kulture uopće, a tada se više ne govori o lingvističkim nego o semiotičkim krajolicima.

Prostor se iz semiotičke perspektive koja je bliska ovom području može promatrati i kao jedan od znakovnih sustava.² U takvim se pristupima klasično uspostavlja paralela između jezika i prostora, naglašavajući da je prostor opisiv poput jezika, jer je i sam sustav znakova: zato što referira na nešto što nije on sam i zato što posjeduje svoj plan izraza i plan sadržaja, čime mu je omogućena proizvodnja značenja i čime, nedvojbeno, kao relevantan predmet istraživanja ulazi u područja poput semiotike prostora i sociosemiotike prostora. Marrone (2001.) ističe da je prostor semiotički sustav s pomoću kojega ljudi pripisuju smisao i vrijednost svijetu (plan sadržaja) na temelju fizičke artikulacije prostorne širine, bila ona "prirodna" ili konstruirana ljudskim intervencijama (plan izraza). Ocrtavajući temeljna polazišta sociosemiotike prostora, naglašava da prostor uvijek govori o društvu, i to u dvojakom smislu: prostor "govori" o društvu, jer je jednim od glavnih načina na koje se društvo predstavlja, podaje pogledu kao značenjska realnost, ali prostor može biti i modusom na koji se društvo odražava u sebi samome. Riječ je, dakle, o svojevrstnome društvenom kodu koji "govori" o drugim društvenim kodovima. Njegovo značenje pri tome postoji samo za onoga tko ga može iskusiti, na individualnoj ili kolektivnoj razini (Marrone, 2001.). Značenje nekoga prostora proizlazi iz subjektova iskustva toga prostora, a njegovo iskustvo nastaje iz njegova kontakta s određenim prostorom kao dinamičnom pojavnošću. Zato ulazak i kretanje prostorom "performativno proizvodi značenje" (Pennycook, 2010., 144).

U ovome radu predmet interesa jest smještaj određenoga diskursa u javni gradski prostor. Diskurs o kojem je riječ na određeni način krši društvene norme i konvencije, pa se utoliko definira kao transgresivan. Konkretno, našem predmetu analize, sloganima zagrebačkih povorki ponosa, prilazimo kao transgresivnom diskursu. Smještaj ovoga transgresivnog diskursa u javni prostor promatramo u okviru društvenoga pozicioniranja i odnosa moći u društvu te ga analiziramo iz

perspektive kritičke analize diskursa. Naša je perspektiva ona koja se u studijima diskursa naziva *bottom-up*: zanima nas kako marginalizirane društvene skupine kojima su uskraćena određena politička prava i moć prisvajaju javni prostor, odnosno upotrebljavaju ga kao semiotički resurs, artikulirajući u njemu svoje diskurse.³

TEORIJSKI OKVIR

Iz uvodnih napomena proizlazi teorijski okvir u kojem se kao relevantna ističu tri pojma. To je ponajprije pojam prisvajanja (Shugart, 1997.) koje se ovdje odnosi na javni prostor. Bitnim se ističe pojam semiotičkih krajolika (Jaworski i Thurlow, 2010.), jer se promatra smještanje verbalnih i vizualnih diskursa u prostor gradskoga središta. Budući da su predmetom istraživanja diskursi koji na određeni način i u određenoj mjeri krše norme i konvencije koje prešutno dominiraju društvom, iskoristiv je pojam transgresivne semiotike (Scollon i Scollon, 2003.).

Prema Shugart (1997.), prisvajanje se odnosi na čin kojim se bilo koja sredstva koja pripadaju nekomu ili nečemu drugom, odnosno doživljavaju ili percipiraju kao tuđa, upotrebljavaju za promicanje vlastitih ciljeva. Sredstva koja se prisvajaju mogu biti raznoliki kulturni proizvodi i prakse: odijevanje, glazba, znanstveno znanje, ali i jezik, žanrovi, stilovi. U predmetu ovoga rada prisvajanje se odnosi na javni prostor. Javni se prostor promatra kao mjesto tenzija i sukoba raznih društvenih skupina koji mogu biti stvarni i simbolički, kao mjesto pregovaranja za pozicije moći, kao mjesto neprestanoga nadmetanja društvenih i političkih snaga i njihova međusobnog osporavanja. Dobar dio ovih djelovanja u javnome prostoru upravo je diskurzivne naravi – izvodi se s pomoću jezika i ostalih znakovnih sustava – pa discipline poput lingvistike, diskursnih studija i semiologije mogu dati svoj prinos poznavanju ove široke povijesne i sociokulturne problematike. Javni prostor, dakle, marginalizirane skupine mogu percipirati kao da ne pripada njima samima. Iz LGBT⁴ perspektive, javni je prostor obilježen kao heteronormativan.⁵ Heteronormativnost javnoga prostora, dakako, kompleksna je kategorija, koju ovdje ne možemo izložiti i objasniti u cijelosti i koja daleko nadilazi našu ograničenu diskursnu perspektivu. Kad je riječ o javnome prostoru, podrazumijeva i više-manje javno iskazivanje vlastite seksualnosti. Javno pokazivanje vlastite seksualnosti – individualno ili u paru – u javnome je prostoru uvijek, naravno, do određene mjere sankcionirano društvenim normama, ali iskazivanje spolne orijentacije ili rodni izražaja nije uvijek podjednako tretirano. U javnome se prostoru tako do određene mjere bez sankcija "dopušta" javna demonstracija nekih intimnijih praksi muško-ženskih parova, poput primjerice, razmjene poljubaca, zagrljaja, držanja za

ruke. No homoseksualnost je totalnije sankcionirana, pa ne uživa ni povlastice koje uključuju netom spomenute prakse. Zbog toga se javni prostor može promatrati kao mjesto obilježeno neprijateljstvom i nesigurnošću za homoseksualne osobe, koje im se u načelu pokazuje kao mjesto potencijalnoga nasilja i opasnosti. Zbog heteronormativnosti javnoga prostora, zbog potencijalnog rizika i nasilja koji u njemu postoje za LGBT populaciju, ovakvo se prisvajanje javnoga prostora može odrediti kao protuhegemonijski čin. Taj čin ne podrazumijeva samo puku mimetičku upotrebu prostora nego posjeduje određena obilježja subverzivnosti i iskazivanja otpora, jer prisvajajući prostor, u njemu mijenja stara i stvara nova društvena značenja te oblikuje drukčije političke ciljeve. To, nadalje, čini u najmanje dvama aspektima: diskurzivnom i somatskom. Diskurzivni je i sam heterogen: odnosi se na činjenicu da prolazak povorke ponosa gradskim središtem prati velik broj transparentata, na kojima su verbalnim i vizualnim diskursom iskazani slogani koji sudjeluju u proizvodnji novoga semiotičkog krajolika te podrazumijeva buku – artikuliranu (izvikivanje parola, dobacivanje) i neartikuliranu (zviždanje, bubnjevi, smijeh) – koju proizvode sudionici povorke. Somatski se aspekt tiče tjelesnoga zauzeća gradskoga središta u subotu u vrijeme "špice", što nosi posebnu političku simboliku i stvara napetosti prema postojećim semiotičkim sustavima u danome prostoru.⁶ Kao sljedeće obilježje prisvajanja u slučaju povorke ponosa ističe se da je riječ o taktici, a ne o strategiji. Ovdje se slijedi razlika između dvaju pojmova izložena u de Certeaua (2002.), koji taktiku opisuje kao "proračunato djelovanje određeno odsutnošću vlastitoga mjesta", za razliku od strategije koja "ustanovljuje vlastito mjesto" koje joj omogućuje "panoptičku praksu" (str. 88-89), tj. promatranje, nadziranje i predviđanje, u prostoru i u vremenu. To što je prisvajanje javnoga prostora određeno kao taktika kad je riječ o povorci ponosa jest, dakako, kontekstualno uvjetovano i relativno determinirano, jer ovisi o stanju u određenom društvu (hrvatskom) u određenom razdoblju (od 2002. do 2011.). No kako smatramo da je o LGBT populaciji u Hrvatskoj danas opravdano govoriti kao o marginaliziranoj skupini, sklonije smo djelovanja njezinih predstavnika (aktivista) promatrati kao de Certeauovu taktiku. Ova je taktika poput većine usmjerena na putanju odozdo nagore, jer je upotrebljava jedna marginalizirana grupa (manjina, dio LGBT populacije) da bi dominantnim grupama (većini) trenutačno i simbolički oduzela prestiž i moć i prilagodila središte grada vlastitim potrebama i ciljevima.

Odredba pojma semiotičkoga krajolika preuzeta je od Jaworskog i Thurlowa (2010.). Po njihovu mišljenju, semiotički krajolik može široko biti određen kao "bilo koji javni pros-

tor u kojem su vidljivi natpisi nastali hotimičnom ljudskom intervencijom i proizvodnjom značenja." (str. 2) Obično se ističe da oni nisu statična mjesta: ono što proizvodi značenje jest kretanje (Pennycook, 2010.) nekim semiotičkim krajolikom. Osim toga, krajolici su mjesta koja se promatraju kao zamišljena i izumljena (Pennycook, 2010.), kao ljudske konstrukcije, a ne kao nešto što je apriorno dano. Činom kretanja javnim prostorom povorka ponosa upotrebljava semiotički krajolik kao sredstvo za postizanje stvarnoga i simboličkoga prisvajanja. S jedne strane, upotrijebljen je da bi se obznanila politička značenja i izborilo za prava jedne marginalizirane skupine. Ali, s druge strane, smještajući u krajolik vlastite diskurse koji nose sustave vrijednosti koji nisu općeprihvaćeni i u cijelosti tolerirani, skupina iskazuje i veliča vlastite ideologije i životne stilove. U tome kontekstu može se govoriti o *pokvirivanju*⁷ gradskoga središta prilikom održavanja povorke ponosa i popratnih programa. Utoliko se povorka ponosa, kako predlaže Johnston, može promatrati kao dekonstrukcijska specijalna taktika (Johnston, 2002.). Tako povorka ponosa pretvara prostor javnoga gradskog središta u simbolički i metaforički prostor koji "aktualizira" alternativni model stvarnosti, dakle, u prostor koji odgovara McHaleovu (1992.) konceptu zone.

Ovaj čin, međutim, nije bez rizika, a prouzročuje dubinsku transformaciju semiotičkoga krajolika. Aktualizacija alternativnoga modela stvarnosti dovodi do mobilizacije čitava niza društvenih aktera: policije, građana koji ne sudjeluju u povorci, drugih marginaliziranih skupina koje se protive promoviranju vrijednosti što ih zastupaju sudionici povorke, izdvojenih pojedinaca koji u raznolikom rasponu iskazuju svoje zadovoljstvo ili nezadovoljstvo i agresiju. Ovaj angažman društvenih aktera posjeduje, dakle, svoju pasionalnu i pragmatičku dimenziju (Marrone, 2001.), pa time može potencijalno dovesti do iskazivanja raznih strasti (u rasponu od euforičnih do disforičnih) i djelovanja (tolerancija, agresivnost). Djelovanja su, nažalost, nerijetko nasilno usmjerena protiv sudionika povorke. Upravo zbog ove moguće eksplozije disforičnih strasti i agresivnih djelovanja, prolazeći gradskim središtem, povorka ponosa zapravo prolazi graničnim prostorom koji je pretvoren u zonu rizika koju sa svake strane štiti kordon do zuba naoružanih policajaca. S druge strane nalazi se heterogena masa, koja uključuje više ili manje naklonjene građane, protivne marginalizirane skupine i izdvojene individue koji svoju afektivnost iskazuju djelovanjem ili strastima.

Transgresija se u geosemiotici – koja se bavi načinima smještanja znakova u realni svijet te značenjima koje stvaraju znakovi smješteni na određeno mjesto i u određeno vrijeme

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 3 (117),
STR. 771-791

BERTOŠA, M.,
ANTULOV, S.:
"OVO SU NAŠA..."

(Scollon i Scollon, 2003.) – definira kao kršenje pravila smještanja znaka u materijalni svijet. Znak je transgresivan ako je protivan očekivanjima, ako se nalazi na "krivome" mjestu, odnosno ako je njegova prisutnost sociokulturno ili sociopolitički neovlaštena, nedopuštena. Znakovi su transgresivni za promatrače, no ne i za one koji ih proizvode. Povorka ponosa koja prolazi centrom grada u vrijeme subotnje "špice" nalazi se na "krivome" mjestu jer se protivi društvenim očekivanjima i ne spada u okvire heteronormativnoga prostora kakav je centar grada u subotnje jutro – prostora koji karakteriziraju heteroseksualni parovi koji se drže za ruke i razmjenjuju nježnosti, heteroseksualni bračni parovi s malom djecom, (hetero)seksualizirane reklame, lutke u izlozima koje prezentiraju binaristički pogled na spol i rod, glazba iz kafića koja izražava heteroseksualnu žudnju (Valentine, 2002.).

Nošenje transparentata očekivana je pojava u marševima ili demonstracijama i stoga se tu ne postavlja pitanje "krive" smještenosti. No slogani zagrebačkih povorki ponosa ipak se mogu smatrati transgresivnima: oni krše pravila prikladnosti, odnosno društvene norme koje su odredile dominantne grupacije, jer progovaraju o temama koje društvo (heteroseksualna većina) smatra prijepornima; njihova transgresivnost izvire iz njihova sadržaja, kao i iz onih koji ih nose. Mogu se smatrati transgresivnima jer imaju funkciju interveniranja u heteronormativni prostor i pretvaranja toga prostora u drukčije mjesto, *queer* krajolik.

OBILJEŽJA I UČINCI SLOGANA

S lingvističke strane, slogan nerijetko obilježavaju tipične sintaktičke strukture, stilističke i retoričke vrijednosti, upotreba figura i igara riječima koji u većoj mjeri nastoje kreirati sugestivno ozračje negoli omogućiti logičko-semantičko razumijevanje. Sa semiotičke strane, slogani kao znakovi nositelji su vlastitih sustava vrijednosti, vlastitih ideologija i aluzivnih sastavnica (Abruzzese i Colombo, 1994.), a njihov sadržaj može ovisiti o potencijalnim primateljima. Slogani su nezaobilazni u raznim prosvjedima, demonstracijama, pobunama, a u takvim okolnostima ponovno dolazi do izražaja njihova sposobnost evociranja određenih stavova, ideologija, sustava vrijednosti za koje se prosvjednici, aktivisti ili borci za nečija prava zalažu. Djelo stvaratelja slogana tako nikad nije puka kreacija ni iz čega. Ono može biti viđeno kao semiotička aktivnost *par excellence*: reelaboracija kulturnih materijala koji postoje u određenoj semiosferi.

Pristupajući sloganima, nismo ih promatrale usko lingvistički: nije nas zanimala samo njihova formalna i sadržajna razina nego šira diskurzivna i socijalno semiotička perspekti-

va. To ponajprije znači da smo ih promatrale kao pokretan multimodalni diskurs (Kress i van Leeuwen, 2001.; van Leeuwen, 2005.). Kao multimodalni diskursi, slogani sudjeluju u diskurzivnoj proizvodnji semiotičkih krajolika. Kao diskurzivne činjenice nosioci su identiteta, pripadanja, životnih stilova, članstva u društvenim skupinama, ideologija i sličnog. Slogani zagrebačkih povorki ponosa mobilni su multimodalni i višejezični diskursi. Multimodalni su zato što su u njihovoj konstrukciji sudjelovali vizualni i verbalni semiotički način (Kress i van Leeuwen, 2001.). Uz prirodni jezik, u njihovoj stvaranju iskorištena su i kromatska i figurativna vizualna sredstva te razni simboli. Višejezični su zato što su u prikupljenom korpusu bili ostvareni na četirima jezicima: hrvatskome, engleskome, njemačkome i srpskome. Svake godine u lipnju slogani povorki ponosa preobražavaju zagrebačko gradsko središte u prijeporno područje dodira u kojem sudionici povorke "izlažu" sebe i svoje poruke pogledu, reakcijama i komunikaciji s pripadnicima načelne većine. U tome kontekstu slogani povorki ponosa imaju velike mogućnosti za potkopavanje heteronormativnoga poretka javnih prostora. Oni potkopavaju onaj oblik javnoga prostora koji neki autori nazivaju *bourgeoiscape* (Pennycook, 2010.): "građanski uređene krajolike", krajolike uređene prema sustavima vrijednosti građanske klase. Riječ je o "očišćenim" i sterilnim, steriliziranim krajolicima iz kojih je izbačeno sve ono što prema vrijednostima građanstva nema pravo na bivanje i pokazivanje u javnosti, uključujući slavljenje homoseksualnosti i osporavanje normiranih rodnih uloga. Takvi sterilizirani krajolici povezani su, kako je napomenuto, s vrijednostima srednjega sloja, ali i s pretpostavkama o tome tko ima kontrolu nad javnim gradskim prostorima i tko ima moć sankcionirati određena ponašanja, iskaze, pojave. Povorke ponosa i njihovi slogani posebice potkopavaju ideje i pretpostavke o tome kako je izražavanje nečije spolnosti i rodnog izričaja poželjno i dopušteno u javnosti.

GRAĐA I ANALIZA

Korpus prikupljen za analizu sadržava 151 slogan.⁸ Slogani su nošeni na transparentima deset zagrebačkih povorki ponosa od 2002. do 2011. Analizirani su svi slogani do kojih smo mogle doći, a koje su izmislili anonimni sudionici i sudionice; u obzir nisu uzeti naslovni slogani pod kojima se svake godine održavala povorka ponosa i za koje su se dogovarali sami organizatori.

Prije izlaganja same analize treba napomenuti da ona nije ni iscrpna ni detaljna. Njome se samo skiciraju uvidi koje smatramo interesantnima i značajnima. Slogani nošeni na za-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 3 (117),
STR. 771-791

BERTOŠA, M.,
ANTULOV, S.:
"OVO SU NAŠA..."

grebačkim povorkama ponosa veoma su "zahvalan" diskurs za analizu, podjednako s verbalnoga i s vizualnog aspekta, te podjednako svojom vlastitom višeslojnošću kao i odnosom prema mikrokontekstu i makrokontekstu unutar kojih nastaju, tako da bi iscrpna analiza zahtijevala mnogo više prostora od duljine jednoga prosječnog članka. Analizom smo nastojale izdvojiti samo opća obilježja slogana i zato se nismo posvećivale analizama pojedinačnih slogana: kad navodimo pojedinačne primjere, to je uvijek u svrhu potvrđivanja neke opće karakteristike. Pri tome smo se oslanjale na uvide kritičke analize diskursa (van Dijk, 2009.; Wodak, 2001.; Blommaert i Bulcaen, 2000.) zbog njezine usmjerenosti prema problematici društvenoga pozicioniranja i odnosa moći u društvu. Njezini principi upotrijebljeni su kao model za dubinsku analizu slogana. Analiza je organizirana oko četiriju tema evociranih sloganima:

1. Metafore "ormara" i "četiri zida"
2. Veličanje vlastite orijentacije i postignuta društvena prihvaćenost
3. Političke borbe
4. Inverzija normi i vrijednosti.

Uz to, osvrćemo se na dijakronijsku perspektivu i uspoređujemo sličnosti i razlike između slogana nošenih u nekoliko početnih godina održavanja povorki ponosa i onih iz zadnjih četiriju godina.

Dijakronijska perspektiva

Iz dijakronijske perspektive uočljiva je značajna razlika na planu izraza i na planu sadržaja te u stupnju zastupljenosti multimodalnoga diskursa između slogana nošenih u prvim godinama održavanja povorki i onih od zadnjih četiriju godina. Na planu izraza uočljiva je razlika u čestotnijem uključivanju kromatske i figurativne dimenzije na slogane: slogani iz kasnijih godina nerijetko su šareni i oslikani figurama/symbolima (mjesec, zvijezde, sunce, ormar), dok su oni iz prvih godina održavanja povorki ponosa bili uniformiraniji i sadržavali samo verbalne elemente. Na razini sadržaja prvi su se slogani uglavnom referirali na značenja koja pripadaju političkom i aktivističkom semantičkom polju. Primjerice:

1. IZAĐIMO IZ TIŠINE (2002.)
2. NAŠA PRAVA SU LJUDSKA PRAVA (2002.)
3. POŠTUJMO RAZLIČITOST (2002.)
4. ŽELIM ŽIVOT BEZ STRAHA (2003.)

Život u strahu i tišini, uz odsutnost temeljnih prava, očito su značajno obilježavali život LGBT osoba u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća. Osim sadržajne dimenzije, koja je evocirala želje, potrebe i odluke da se takve okolnosti konačno počnu mijenjati, zanimljive zaključke omogućuju uvidi u iskaznu dimenziju ovih slogana. Promatrajući iskazni aspekt, odmah postaje jasna činjenica da su tri primjera sročena u prvim licima – jednine (*ja*) i množine (*mi*), odnosno u drugom je primjeru uočljiva upotreba prvoga lica množine posvojne zamjenice (*naša*). *Mi* je ovdje inkluzivno, uključuje i kolektivnog iskazivača (sudionike i podržavatelje povorke ponosa) i kolektivnoga naslovljenika iskaza, koji je sam veoma raslojen, jer podrazumijeva najmanje tri kategorije: publiku koja promatra (primjer 3), društvene aktere koji imaju moć mijenjati postojeće okolnosti (2) te, dakako, i same LGBT osobe, ponajprije one koje se ne usuđuju javno iskoračiti (1). Ovi su slogani, prema tome, iskazi koji su oblikovani mehanizmom uključivanja.⁹ Uspostavom *ja/mi-ovdje-sad* u iskazu otkriva se zajedništvo koje iskazivač nastoji postići sa svojim naslovljenikom iskaza, kao i njegova osobna angažiranost u iskazu: oni zajedno mogu potaknuti pozitivne promjene u hrvatskome društvu, a to je dodatno pojačano upotrebom imperativa (*izadimo, pošujmo*) koji poziva na konkretno djelovanje.

U kasnijim godinama značenjski prevladavaju slogani koji hvale i veličaju životni stil, pa i identitet osoba istospolne orijentacije, i evociraju znakove određenoga stupnja njihove društvene prihvaćenosti. Primjerice:

5. PONOSNA MAJKA GEJ SINA (2010.)
6. OUT JE IN (2009.)
7. BAŠ JE TRENDY BITI GAY FRIENDLY (2010.)
8. MOLIMO ZA VAŠE OZDRAVLJENJE OD HOMOFBIJE (2011.)

Površno gledajući, ovi su slogani daleko od turobnog ozračja slogana iz prethodnoga primjera. Ovdje ne samo da postoji dobro utemeljen identitet LGBT osoba koji je ozbiljen u evokaciji "gej sina" nego i okolina i obitelj prihvaćaju takve osobe. Zapravo i nije riječ samo o običnom prihvaćanju. S jedne je strane ono dograđeno konotacijama ponosa koje proizvode nove identitete – identitete roditelja gej djece. S druge je strane obilježeno svojevrsnom pomodnošću (bez negativnih konotacija) i suvremenošću, koje određuju da je otvoreno iskazivanje istospolne orijentacije i prijateljska nastojenost heteroseksualne većine nešto što pokazuje "pravilnu" uklopljenost i u globalne i u lokalne (hrvatske) trendove. Ostatak koji ne može ili ne želi prihvatiti novonastale okolnosti markiran

je kao "oboljeli", za koji sve "zdrave" i dobro prilagođene individue mole. Ako, međutim, zagrebemo ispod ove vesele površine, a to je ono što lingvističke, semiotičke i diskursne analize imaju za cilj, otkriva se novi univerzum u kojem ništa nije kao na površini. Prva su tri citirana primjera iskazi oblikovani mehanizmom isključivanja. Greimas polazi od teze da je mehanizam uključivanja prvotan: svi su iskazi u svojoj dubinskoj razini oblikovani mehanizmom koji uspostavlja *ja-ovdje-sad*. Za razliku od Austina, koji je uspostavio razliku između konstativa i performativa i samo potonjima pripisao pragmatičku moć, Greimas je smatrao da je iskazivanje uvijek prisutno u iskazu,¹⁰ čak i onda kad se ne može percipirati, s time da se upravo odsutnost njegove eksplicitnosti čini još signifikantnijom od njegove prisutnosti. Tako je i u slučaju ovih primjera. Iskazivač je iz njih izbrisao svoje *ja*, uspostavio jedno *ne-ja* i stvorio na taj način iskaze koji jednostavno konstatiraju neko stanje stvari, poput Austinovih konstativa. Riječ je o objektiviziranim, obezličanim i distanciranim tvrdnjama, u kojima nema osobne angažiranosti iskazivača kao u prethodnome razdoblju. Nema više ni pokušaja uspostave zajedništva i su-djelovanja iskazivača i njihovih naslovljenika iskaza. Primjer 8, doduše, jest vratio iskazivača u iskaz i uspostavio jedno kolektivno *mi*, ali za razliku od primjera iz prethodnoga razdoblja, ovo je *mi* ekskluzivno i konstruirano u opoziciji s *vi*: *mi*, sudionici povorke ponosa, molimo da *vi*, homofobna heteroseksualna većina, ozdravite od homofobije. Riječ je o uspostavi svojevrsnoga povijesnog obrata: *mi*, koji smo nekad bili "bolesni", sada smo "zdravi", a "bolesnima" ćemo obilježiti *vas*, koji ste nas nekoć i markirali kao "bolesne". Ovdje djeluje dubok i nepremostiv jaz između *mi* i *vi*, u kojem je kategorija *mi* pozitivno vrijednosno određena, dok je kategorija *vi* negativno obilježena. Zbog učinaka objektivnosti i distanciranosti koje proizvode ovakvim mehanizmom oblikovani iskazi, te zbog izostanka zajedništva i uspostave jaza između dviju skupina društvenih aktera, može se zaključiti da je na površinskoj razini prisutno slavljenje životnih stilova osoba istospolne orijentacije kao i evociranje određenoga stupnja društvene i obiteljske prihvaćenosti zapravo samo načelne naravi. Ono svjedoči o želji da tako bude, o stavu da bi tako trebalo biti, a ne dokumentira stvarne i korjenite promjene koje su se od početka stoljeća zbile u hrvatskome društvu.

Na pitanje o razlozima zbog kojih se početno traženje su-djelovanja i zajedništva u iskazima povuklo pred polarizacijom na isključive skupine *mi* i *vi* ne može se dati jednoznačan odgovor. Jedna moguća interpretacija može se oblikovati na tragu pitanja o formiranju LGBT populacije kao društvenog aktera u Hrvatskoj. Na početku, kad je tek trebalo doći do te

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 3 (117),
STR. 771-791

BERTOŠA, M.,
ANTULOV, S.:
"OVO SU NAŠA..."

uspostave, vjerojatno je bilo važno demonstrirati podršku onoga dijela (heteroseksualne) većine koja je trebala preuzeti ulogu posrednika između dviju suprotnih skupina: LGBT populacije i (heteroseksualne) većine u cjelini. U slučaju Hrvatske, tu su ulogu uglavnom odigrale neke organizacije civilnoga društva. Kasnije, kad je proces uspostave započeo i bio do određene mjere ostvaren, u kontekstu sve veće nesnošljivosti i homofobnih incidenata, uz načelnu podršku raznih institucija i povećanu policijsku zaštitu, diskurs traženja zajedništva izgubio je svoj smisao i povukao se pred rascjepom koji je u diskursu, ali i u zbilji, oformio dvije zaoštrene skupine: *mi* (predstavnik LGBT populacije) i *vi* (načelno nesklonu većinu).

Metafore "ormara" i "četiri zida"

Ove dvije metafore historijski su i stereotipno povezane sa svakodnevicom LGBT osoba, funkcioniraju kao zajednička mjesta u raznim diskursima o njima, a imaju različite jezično-uporabne povijesti.

Metafora "ormara" je dvoznačna. S jedne strane, podrazumijeva skrivanje nečije homoseksualnosti – primjerice, "biti u ormaru" – i tada u svojem sadržaju preslikava osjećaje stida i straha povezanih sa skrivanjem, pretvaranjem, ignoriranjem i ušutkivanjem. S druge strane, označuje potrebu da se istospolna orijentacija obznani – primjerice, "izići iz ormara", odnosno "iskoračiti" – i u tom je segmentu njezin plan sadržaja povezan sa suprotnim konceptima ponosa i procesa izlaska iz metaforičnog ormara, odnosno iskoraka. Iskorak je ponajprije govorni čin s dosta snažnom performativnosti i svojevrsnom nezavršenosti i otvorenosti¹¹ (Chirrey, 2003.), koji se poduzima pred obitelji, prijateljima, kolegama s posla, u javnim prostorima, ali je i širi semiotički čin, koji uz govorne činove uključuje neverbalne prakse i ponašanja u javnosti. Povijesno gledano, pojam "ormara" u engleskome je jeziku originalno povezan s homoseksualnošću i prvotno je bio upotrijebljen 60-ih godina 20. stoljeća u SAD-u u značenju potrebe da se nečija homoseksualnost prikrije (Sedgwick, 1990.; Anspach i sur., 2007.). U svojoj povijesti metafora "ormara" u vezi je s aktivizmom i borbom za priznavanje prava osobama istospolne orijentacije, a u literaturi se ponekad navodi da se jedna od njezinih prvih jezičnih upotreba dogodila na skupu američkoga homofilnog Društva Mattachine (Anspach i sur., 2007.). Spomenuta metafora pojavila se u korpusu prvi put 2005. u sloganu koji odlučno poziva na iskorak: VAN IZ ORMARA.

Metafora "četiri zida" odnosi se na politike koje nastoje potisnuti obznanjivanje nečije homoseksualnosti, njezin izlazak u javnost i u javne prostore te je zadržati u okvirima ograničenih privatnih prostora. To su sustavi vrijednosti u čijim se di-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 3 (117),
STR. 771-791

BERTOŠA, M.,
ANTULOV, S.:
"OVO SU NAŠA..."

skursima ističe važnost zadržavanja homoseksualnosti unutar "vlastita četiri zida", odnosno "u ormaru", u privatnosti, sprečavajući izlazak u javne prostore. Utoliko se značenje ove metafore navezuje na prvo značenje metafore "ormara" i povezano je s istim osjećajima stida, prijezira i ignoriranja. Metafora "četiriju zidova" prvi je put u povorci ponosa dokumentirana nešto kasnije od prethodne metafore – 2008. u multimodalnome sloganu OVO SU NAŠA ČETIRI ZIDA. Iz rečenoga proizlazi sličnost između stvarnog "ormara" i stvarna "četiri zida": to su zatvorena mjesta, jasno omeđena; to nisu javni prostori nego privatni. Na ovome tragu mogu se interpretirati obje metafore. Upotrebom metafore "četiri zida" u sloganima nošenim kroz središte grada ponajprije se nastoji proširiti i razbiti okvir četiriju zidova. U diskursu se konstruira osobno angažiran iskazivač (*ja*), koji uspostavlja odnos posvojnosti prema svoja "četiri zida" šireći ih, primjerice, u MOJA ČETIRI ZIDA SU HRVATSKA (2010.). Uz to, odvija se i evokacija njihove neograničenosti i beskonačnosti – primjerice u multimodalnome sloganu koji nosi poruku MOJA ČETIRI ZIDA SU (neverbalno iskazano; nacrtano) SUNCE, MJESEC, ZVIJEZDE, ZEMLJA (2011.), dakle, ne samo svijet nego cijeli univerzum. Upotreba metafore "ormara" također namjerava postići učinak njegove dekompozicije i pozvati osobe koje se još skrivaju u ormaru da izađu i prijeđu iz privatnoga u javno. Pozivi i tvrdnje o tome da treba izaći iz ormara, što je predvidljivo, česta su tema u sloganima povorki ponosa, primjerice:

9. ORMAR JE ZA ODJEĆU (2008.)
10. VAN IZ ORMARA (2005.)
11. OVO NIJE SVE, ORMARI SU PUNI (2011.)
12. ORMAR JE ŠTETAN ZA ZDRAVLJE (2010.)

U navedenim primjerima mogu se iščitati jedinstveni pozivi na čin iskoraka, tvrdnje o "pravim" funkcijama ormara i načela na kojima počivaju aktivistički diskursi o homoseksualnosti, a sve to u trenutku kad sudionici povorke preplavljuju gradsko središte. Ti su sudionici, dakako, samo manjina koja se usuđuje pojaviti na takvoj manifestaciji, a ormari su prepuni onih koji se u njima skrivaju. Jer, kako sažeto poručuje jedan od slogana iz 2010., *Nisu svi pederi na prideu. Neki su doma*. Jezična obezličnost ovih slogana odaje distanciranost i neangažiranost samog iskazivača, koji se zadovoljava time da konstatira "stanje stvari" u hrvatskom društvu, uz tek indirektno i objektivne iskaze koji ocrtavaju razliku između onoga "kako bi trebalo biti" (9) i onoga "kako doista jest" (11). Za razliku od "četiriju zidova" koje su iskazivači prisvojili, pa su

postali "moja četiri zida" i time se uspjeli proširiti do neslućenih granica, "ormar" ostaje tuđim, izvanjskim i negativno konotiranim prostorom s kojim nitko ne uspostavlja odnos posvojnosti.

Veličanje vlastite orijentacije i postignuta društvena prihvaćenost

Zagrebačke povorke ponosa, poput mnogih drugih, osciliraju između dvaju suprotnih značenja, i to zbog, s jedne strane, povijesnih razloga održavanja povorki ponosa, a s druge strane zbog njihovih suvremenih transformacija. Povijesna pozadina ukratko podrazumijeva borbe za prava, suprotstavljanje kriminalizaciji i medikalizaciji istospolne orijentacije, marginalizaciji, diskriminaciji i ušutkivanju (Mondimore, 2003.). Na internacionalnoj razini, riječ je o relativno dužoj borbi od četrdesetak godina, dok se na nacionalnoj razini povorke održavaju od 2002. Suvremene transformacije povorki ponosa uključuju – u Hrvatskoj uglavnom pod međunarodnim utjecajem – ideje slavlja, veselja, zabave i turističke atrakcije. Povorke ponosa, posebice one koje se održavaju u svjetskim metropolama, sve više postaju turističkim događajem, gubeći postupno svoju aktivističku dimenziju. Tako povorke ponosa u nekim gradovima, poput Rima, Sao Paola i Sydneyja, privlače turiste iz cijeloga svijeta, potiču konzumerističke vrijednosti, podrazumijevaju hedonizam, slavlje i zabavu, ludičke aktivnosti i slično (Johnston, 2002.; Luongo, 2002.). Sadržavaju čitav niz popratnih događaja, poput priredaba, modnih revija i zabavnih programa. Okupljaju brojne ličnosti iz svijeta tzv. *show businessa*, a u literaturi se obično navodi njihovo snažno poticanje konzumerističke kulture te elitizam (Luongo, 2002.).

Na površinskoj se razini, dakle, odvija udaljšavanje od prvotne koncepcije borbe protiv diskriminacije i marginalizacije i u prvi plan ističe veličanje različitosti, ljubavi, veselja i sreće. Zbog toga mnogi slogani u svojem sadržaju posjeduju konotacije ovih suprotnih značenjskih pravaca: ističe se radost i ponos zbog vlastite orijentacije i evocira u određenom stupnju postignuta društvena prihvaćenost, ali se podjednako ne zaboravljaju ni političko-aktivističke borbe. Neki od primjera koji ilustriraju suvremene transformacije jesu:

13. HVALA BOGU ŠTO SAM PEDER (2009.)
14. FAG HAGS HAVE MORE FUN! (2011.)
15. LEZBIJSTVO JE RADOST (2008.)
16. BITI GAY JE TAKO LAKO (2011.)

Na leksičkoj razini, ističe se posvjedočenost triju ključnih pojmova: *gay*, *peder* i *fag hag*. Nekad, a u nekim kontekstima i

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 3 (117),
STR. 771-791

BERTOŠA, M.,
ANTULOV, S.:
"OVO SU NAŠA..."

danas, pogrdan leksem peder ovdje je napunjen pozitivnim konotacijama i u diskursu egzistira paralelno s anglizmom *gay*, ovdje posvjedočenim u izvornoj grafiji.¹² Pojam *fag hag*, sadržaj kojega označuje heteroseksualnu djevojku koja prijateljuje i druži se s gej muškarcima, upućuje na pomak od LGBT populacije prema nekim pripadnicama (heteroseksualne) većine koje su naklonjene i neopterećene predrasudama prema bar jednome dijelu te populacije (u ovom slučaju gej muškarcima). U ovome sloganu postoji težnja uključivanju naklonjene nehomoseksualne većine u sudionike povorke ponosa koja je posvjedočena u još nekoliko primjera poput *Da sam bar peder ... žene su komplicirane* (2011.). U diskursu konstruirana činjenica da i pripadnici heteroseksualne većine podržavaju povorke ponosa, odnosno sustav vrijednosti za koji se one zalažu, osigurava dodatni legitimitet LGBT populaciji kao kolektivnomu društvenom akteru. Značenjski, ovi slogani ostaju unutar semantičkoga polja zabave, radosti i lakoće postojanja. Tu nema "teških" tema, poput procesa prihvatanja vlastite homoseksualnosti, iskoraka, neprihvatanja u obitelji, nasilja i diskriminacije. Podrazumijeva se da su uspješno završeni, a umjesto njih u prvi plan istaknuti su elementi ludičnosti – zabava, veselje i prihvaćenost. Sve je to popraćeno odgovarajućim vizualnim diskursima. Zbog djelovanja mehanizma isključivanja prilikom oblikovanja ovih iskaza, ipak, i kod ovih u primjera može govoriti o načelnoj ludičnosti i dubinskom stavu da bi u modernome "civiliziranom" društvu "tako trebalo biti" u opoziciji s onim "kako trenutačno jest".

Političke borbe

Iz historijske perspektive, temeljni je motiv za održavanje povorki ponosa borba za priznavanje i ostvarivanje građanskih prava. Politička je borba dvojaka, jer istodobno uključuje borbu protiv nekih ponašanja i djelovanja, kao i borbu za određena ponašanja i djelovanja. Negativno određena uključuje borbu protiv diskriminacije, nasilja, marginalizacije, ignoriranja, ušutkivanja. Pozitivno određena podrazumijeva borbu za priznavanje, toleranciju, zakone i ljudska prava. Obje strane obilježavaju svakodnevicu LGBT populacije. No povorke ponosa općenit su prosvjed na kojima su posvjedočeni slogani koji se svojim sadržajem prividno udaljuju od tema uže povezanih s LGBT populacijom i pokazuju da je područje političkih nastojanja koncipirano u veoma širokome smislu, uključujući razne socijalne probleme. To pokazuju primjeri:

17. SEKSUALNU EDUKACIJU U ŠKOLE (2006.)

18. LEZBE I PEDERI PROTIV PEDOFILIJ (2005.)

19. SMRT TRANSFOBIJI! (2007.)

20. GRAĐANSKO DRUŠTVO = TOLERANCIJA (2007.)

Navedeni primjeri svjedoče da područje političkog angažmana uključuje, između ostaloga, generalne zahtjeve za poboljšanjem civilnoga društva u Hrvatskoj i njegovih vrijednosti uopće. Tako se ističe potreba za većom tolerancijom, solidarnosti, poštivanjem različitosti, obrazovanjem, vladavinom zakona, sekularizacijom, što su sve vrijednosti koje se inače promiču i prakticiraju u civilnome društvu (Bežovan i Zrinščak, 2007.). Višestruko je bitno i ograđivanje od pedofilije, koja je u nekim diskursima ponekad povezana s istospolnom orijentacijom. U primjeru 18 uočljiva je igra riječima s formalno istim korijenom *ped-eri* – *ped-ofilija* i s evokacijom stereotipne slike "pedera", koji je u diskriminacijskim diskursima i govoru mržnje nerijetko konstruiran kao "pedofil". Na djelu je, dakako, i istodobno poništenje ove slike, jer dolazi do prisvajanja dvaju pogrdnih pojmova – *pederi* i *lezbe* – iz govora mržnje u socijalno osviješteni i "napredni" diskurs kojim akteri, katkad i sami označeni kao pedofili, u povorci uspostavljaju sebe kao angažirane aktere koji se bore protiv pedofilije. Slogan koji upozorava na prava transrodnih/transseksualnih osoba širi zalaganje za građanska prava i na druge kategorije iz akronima LGBT, upozoravajući na njihovu diskriminaciju. Ovaj slogan, koji na sintagmatskoj razini podsjeća na dio razvikane parole pozdrava *Smrt fašizmu – sloboda narodu!*, na paradigmatškoj razini uspostavlja relaciju između transfobije i fašizma: zamjenjujući jedan pojam drugim, priziva i stvarno i metaforičko zlo fašizma, pa tako mržnja uperena protiv transseksualnih osoba postaje metaforički fašističkim ponašanjem za koje ne smije biti mjesta u "naprednom" društvu. Ovaj je slogan zanimljiv i zato što je nastavak nastojanja da se besprizorne i marginalizirane manjinske skupine uspostave u diskursu kao relevantni društveni akteri: kao što je naklonjena heteroseksualna manjina pomogla homoseksualnoj manjini da se u diskursu i stvarnosti uspostavi kao društveni akter, sada oni sami to čine za druge kojima je potrebna pomoć. Navedeni primjeri upućuju na konstrukciju i reprezentaciju kolektivnoga društvenog aktera kao odgovornoga i osviještenog subjekta koji je zabrinut za općenite socijalne probleme u državi, a ne samo za one koji ga se izravno tiču. Važno je još jedanput naglasiti da je ovdje riječ o konstrukciji u diskursu s pomoću koje se spomenuti akter uspostavlja kao socijalno odgovorni subjekt uopće, no na jednoj drugoj razini sve vrijednosti civilnoga društva evocirane sloganima zapravo se ili izravno ili neizravno tiču LGBT populacije jer poboljšavaju njezin društveni položaj.

Inverzija normi i vrijednosti

Jedan od temelja heteronormativnoga poretka koji slogani potkopavaju jest pretpostavka o "primjerenosti" spolnoga ponašanja i rodnog izražavanja. Neodvojivu vezu između institucije heteroseksualnosti i koncepta ženstvenosti kao rodnog ideala, u skladu s kojim je društvo stoljećima procjenjivalo i prosuđivalo ženska ponašanja, isticale su još rane (radikalne) feministice (Cameron i Kulick, 2003.). Cameron i Kulick ističu da izvedba heteroseksualnosti uvijek mora biti i izvedbom roda, odnosno spola, jer heteroseksualnost traži jasno postavljenu rodnu/spolnu diferencijaciju. Takav zahtjev podrazumijeva da u svojoj tjelesnoj pojavnosti žene idealno trebaju izgledati "ženstveno", a muškarci "muževno": u protivnom krše društvena pravila i mogu biti percipirani kao izdajice vlastita spola. Jedna od posljedica kršenja spomenute norme jest ta da obično u dominantnim i normativnim diskursima bivaju uspostavljeni kao nepoželjni i neatraktivni u tjelesnome smislu.

Osim toga, lezbijke i gejevi u prošlosti su bili opisivani u pojmovima rodne inverzije (Mondimore, 2003.), prema kojoj su osjećaji privlačnosti između dvije osobe istoga spola mogući samo ako se jedna od njih osjeća i ponaša kao osoba drugoga, "suprotnog" spola. "Inverzija kao teorija homoseksualnosti spojila je rodnu nenormativnost i seksualnu preferenciju u jedan ekonomični paket i pokušala objasniti svako devijantno ponašanje u terminima čvrstog i gotovo intuitivnog vjerovanja u binarni sustav seksualne stratifikacije u kojoj stabilnost pojmova 'muško' i 'žensko' ovisi o stabilnosti homoseksualne/heteroseksualne binarnosti" (Halberstam, 1998., 82). Pretpostavka o rodnoj inverziji, više od stoljeća ponavljana u raznim diskursima i praksama, a koju nerijetko prakticiraju i same LGBT osobe, proizvela je stereotip muškobanjaste lezbijke i feminiziranoga geja (Antulov i Bertoša, 2011.).

Slogani zagrebačkih povorki ponosa rekontekstualiziraju te stereotipove: od prvotno negativno konotiranoga diskursa prebačeni su u novi diskurs, u kojem poprimaju pozitivne ili vrijednosno neutralne konotacije, te postaju poželjnim i uobičajenim modusom djelovanja i ponašanja. Diskurs se tako potvrđuje kao mjesto na kojem govornici stvaraju svoje identitete i uspostavljaju pripadajuće im sustave vrijednosti te kao sredstvo s pomoću kojega sve to indeksiraju i obznanjaju. Ovdje djeluje još jedna inverzija, ali drukčija od spomenute rodne inverzije. To je inverzija dominantnoga sustava vrijednosti, koji se odnosi na rodno izražavanje i koju uspostavljaju akteri koji su nekoć i sami bili obilježeni kao invertiti.

O rekontekstualiziranome sustavu vrijednosti svjedoče primjeri:

21. DEČKE U HALJINE (2011.)
22. U ŠTIKLAMA SAM VEĆI OD SVOG DEČKA (2011.)
23. VOLIM CURE S BRKOVIMA (2011.)
24. TKO TEBE KAMENOM TI NJEGA ŠLJOKICAMA (2010.)

U novo uspostavljenom sustavu vrijednosti muškarci se mogu odijevati u haljine i obuvati visoke potpetice, sredstva rodnog izražavanja koja su rezervirana za dio žena koji slijedi dominantni ideal ženstvenosti. Maskuline djevojke, u diskursima nerijetko obilježene kao neprivlačne, postaju poželjnima i seksualno privlačnima: time su proizvedeni novi objekti žudnje. Muškarci ne moraju biti agresivni. U ovoj biblijskoj parafrazi umjesto "kruha" upotrebljavaju "šljokice", predmet koji evocira zabave, transvestite i izvedbu pretjerano naglašene ženskosti. Svi ovi čini koji su u heteronormativnome poretku označeni kao perverzni i abnormalni u ovom su diskursu rekontekstualizirani s pozitivnim konotacijama. U iskaznom smislu, ove su slogane iskazivači doista prisvojili uspostavivši u njima *ja-ovdje-sad*, koje svjedoči o njihovu osobnom angažmanu i zainteresiranosti. U primjeru 24 uspostavljen je pak izravni dijalog s kolektivnim naslovljenikom iskaza koji pripada istom svijetu iz kojeg dolazi i iskazivač: među njima nema jaza i razlika. Ovaj inverzni sustav vrijednosti, ma koliko se uspoređen sa stvarnosti činio pomalo umjetnim ili utopijskim, funkcionira kao cjelovit, konsensualan i zaseban svijet.

ZAKLJUČAK

Slogani su promatrani kao protuhegemonijski čini i taktika upotrijebljena da odvraća moć i prestiž od dominantnih društvenih grupa. Pristupilo im se kao modusima zauzimanja i proglašivanja javnoga prostora vlastitim prostorom te kao načinima stvaranja sigurnijega prostora za LGBT populaciju kao marginaliziranu skupinu. Uz to, slogani na simboličkoj razini čini su invencije i preispisivanja krajolika, koji time postaju *queer* krajolicima. Pokušalo se nadalje pokazati da prekoračuju granice prikladnosti i autoriteta jer osporavaju "građanski uređene prostore".

Analiza slogana na dijakronijskoj razini pokazala je razvojni put od prvotnoga poziva na zajedništvo i solidarnost prema kasnijoj izrazitoj separaciji na dvije polarizirane skupine (*mi* i *vi*). Na sinkronijskoj razini, kao iskazi u kojima su analizirani tragovi iskazivanja, slogani posjeduju niz karakteristika koje (p)održavaju spomenutu odvojenost. Posvjedočenost obezličanih iskaza i proizvodnja dvojakih slika prihvaćenosti i podržavanja LGBT osoba, uz istodobno brisanje samoga iskazivača iz iskaza, što upućuje na njegovu distanci-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 3 (117),
STR. 771-791

BERTOŠA, M.,
ANTULOV, S.:
"OVO SU NAŠA..."

ranost i pomalo paradoksalnu osobnu neangažiranost, govore da se ovdje proizvodi načelni poredak "kakav bi trebao biti", a ne onakav "kakvim on doista jest". To posebice vrijedi za slogane koji značenjski i diskurzivno evociraju društvenu prihvaćenost LGBT osoba i njihovo slobodno izražavanje spolne orijentacije. Jedino područje na kojem doista funkcionira zajedništvo i osobna angažiranost subjekta iskazivanja jest područje koje se odnosi na indeksiranje drukčijeg izražavanja spolnosti i rodnih identiteta. Ta inverzija dominantnih normi i vrijednosti također proizvodi alternativni model stvarnosti koji dopušta različitost i Drugost.

Povorke ponosa sa sloganima opisanim u ovome radu određene su kao dekonstrukcijske prostorne taktike koje jedanput u godini uspijevaju proizvesti alternativni model stvarnosti. Iako tu proizvodnju prati mobilizacija niza društvenih aktera i potiče brojne diskurse, ne može se osporiti njihova transgresivnost i jak subverzivni potencijal. U današnjem hrvatskom društvu, koje se bori s raznim oblicima nesnošljivosti i homofobije, javni prostori ipak su mjesta kojima dominiraju heteroseksualne norme kao jedini prihvatljivi oblici ponašanja i izražavanja. Ako pojedinac u takvu prostoru želi biti *out*, mora ga transformirati da bi u njemu mogao "preživjeti". Povorke ponosa sa sloganima, kao jedan od modusa transformacije javnoga prostora, nude mogućnost njegova prisvajanja i zauzimanja. Ne treba, međutim, smetnuti s uma da je ovdje riječ o privremenom prisvajanju, jer, kako napominju Berlant i Freeman (1992.), povorke ponosa uvijek su planirane, pa nude samo trenutačno udaljavanje od heteroseksualnih normi. Uz to su i vremenski i prostorno ograničene, doslovno prijavljene određenim institucijama prema unaprijed zadanom protokolu kao neki događaj, manifestacija koja ima svoj početak, kraj i prostornu proširenost (rutu povorke) koji su unaprijed dogovoreni.

BILJEŠKE

¹ Prema Jaworskom i Thurlowu (2010.), "prvi veći pokušaj na engleskom jeziku" da se diskurs poveže s nekim aspektom sociolingvističke stvarnosti mjesta studija jest Landryja i Bourhisa iz 1997., objavljena u *Journal of Language and Social Psychology*.

² Ovaj rad promatra smještaj znakovnih sustava u javni prostor i njihov odnos prema postojećim znakovnim sustavima u istome prostoru – riječ je o jednom od triju temeljnih pristupa semiotičkom istraživanju prostora (Nöth, 2004.), i to o onom u kojem se analizira "dijatopija znakovnih sustava" (str. 282).

³ Pod pojmom *marginalizirane skupine* razumijevaju se one koje "na neki način krše dominantne kulturne norme i posljedično nemaju socijetalnu moć ili poštovanje te su suočene s određenim stupnjem diskriminacije." (Anspach, i sur., 2007., 99)

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 3 (117),
STR. 771-791

BERTOŠA, M.,
ANTULOV, S.:
"OVO SU NAŠA..."

⁴ LGBT je akronim sastavljen od početnih fonema kategorija *lezbijki, gejeva, biseksualnih i transrodnih/transseksualnih osoba*, a upotrebljava se kao krovni termin koji upućuje na raznolikost spolnih i rodnih identiteta.

⁵ Cameron i Kulick (2006.) govore o "heteronormativnoj hijerarhiji", pozicionirajući kao društveno najpoželjnije i najprivilegiranije monogamnu heteroseksualnost u ozakonjenim bračnim odnosima, reproduktivno spolno ponašanje te konvencionalne i tradicionalne rodne uloge.

⁶ O tome koliko je relevantno ovo zauzeće upravo gradskoga središta i upravo u vrijeme subotnje "špice" svjedoče svi oni javni diskursi i argumentacije o zastoju javnoga prijevoza, gužvi na glavnome Trgu, premještanju povorke na Jarun, "prijedlogu" o nekom drugom vremenom održavanja povorke. To potvrđuje Goffmanovu tezu o teritorijalnosti kao dobru koje se zahtijeva i brani.

⁷ *Pokvirivanje, pokviriti, pokviren/-a/-o* upotrebljavaju se u značenju "učiniti da nešto ili netko postane *queer*; pripisati nečemu ili nekomu neka od obilježja koja se klasično vezuju uz taj pojam". Između dviju grafijskih mogućnosti – *poqueeriti* i *pokviriti* – opredjeljujemo se za potonju. Ušavši u sustav tvorbe u hrvatskom jeziku (prema našim znanjima, prva izvedenica termina *queer* u hrvatskome jeziku "službeno" je zabilježena 2004. u naslovu *Poqueerene priče* nakladnika Queer Zagreb), izrazi *po-kvir-i-ti*, *po-kvir-i-va-ti*, *po-kvir-en-ø* itd. prestali su funkcionirati kao tuđice i pokazali da ih govornici upotrebljavaju u izvedenicama.

⁸ Autorice zahvaljuju udruzi Zagreb Pride i Franku Doti što su im omogućili pristup transparentima.

⁹ O iskazivanju i mehanizmima uključivanja i isključivanja kojima se oblikuje v. Greimas i Courtés, 1993.

¹⁰ O odnosu između iskaza i iskazivanja v. Volli, 2003.

¹¹ Iskorak kao performativni govorni čin nema iste učinke koje imaju neki drugi performativi, poput nadijevanja imena, vjenčanja ili osuda, jer ga osoba neprestano mora ponavljati u novim životnim okolnostima i pred novim osobama pred kojima želi obznaniti svoju orijentaciju.

¹² Druga grafijska varijanta koja odražava potpunu prilagođenost sustavu hrvatskoga posvjedočena je u sloganu OPUS GEJ ili GEJ JE OK.

LITERATURA

Abruzzese, A. i Colombo, F. (ur.) (1994.), *Dizionario della pubblicità*, Bologna, Zanichelli.

Anspach, W., Coe, K. i Thurlow, C. (2007.), *The Other Closet?: Atheists, Homosexuals and the Lateral Appropriation of Discursive Capital*. *Critical Discourse Studies*, 4 (1): 95-119. doi:10.1080/17405900601149509

Antulov, S. i Bertosa, M. (2011.), "Beyond Morality." *Discourse on Homosexuality in Croatian Newspapers from the Sociosemiotic Perspective: Comparison of Two Periods, [sic] – časopis za književnost, kulturu i književno prevođenje*, 2: 1-15. <http://www.sic-journal.org/hr/arhiva/2/knjizevnost-i-kultura/s-antulov-m-bertosa-beyond-morality-discourse-on-homosexuality-in-croatian-newspapers-from-the-sociosemiotic-perspective-comparison-of-two-periods> (24. 4. 2012.).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 3 (117),
STR. 771-791

BERTOŠA, M.,
ANTULOV, S.:
"OVO SU NAŠA..."

- Berlant, L. i Freeman, E. (1992.), *Queer Nationality*. *Boundary 2*, 19 (1): 149-180.
- Bežovan, G. i Zrinščak, S. (2007.), *Civilno društvo u Hrvatskoj*, Zagreb, Jesenski i Turk – HSD.
- Blommaert, J. i Bulcaen, Ch. (2000.), *Critical Discourse Analysis. Annual Review of Anthropology*, 29: 447-466. doi:10.1146/annurev.anthro.29.1.447
- Cameron, D. i Kulick, D. (2003.), *Language and Sexuality*, Cambridge, C.U.P.
- Cameron, D. i Kulick, D. (2006.), *Heteronorms*. U: D. Cameron i D. Kulick (ur.), *The Language and Sexuality Reader* (str. 165-168), London – New York, Routledge.
- Certeau, M. de (2002.), *Invencija svakodnevice*, Zagreb, Naklada MD.
- Chirrey, D. A. (2003.), 'I Hereby Come Out': What Sort of Speech Act is Coming Out. *Journal of Sociolinguistics*, 7 (1): 24-37. doi:10.1111/1467-9481.00209
- Greimas, A. J. i Courtés, J. (1993.), *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris, Hachette.
- Halberstam, J. (1998.), *Female Masculinity*, Durham and London, Duke University Press.
- Jaworski, A. i Thurlow, C. (2010.), *Introducing Semiotic Landscapes*. U: A. Jaworski i C. Thurlow (ur.), *Semiotic Landscapes* (str. 1-40), London – New York, Continuum.
- Johnston, L. (2002.), *Borderline Bodies*. U: L. Bondi, H. Avis, R. Bankey, A. Bingley, J. Davidson, R. Duffy i sur. (ur.), *Subjectivities, Knowledges and Feminist Geographies* (str. 75-89), Lanham, Rowman & Littlefield.
- Kress, G. i van Leeuwen, Th. (2001.), *Multimodal Discourse*, London, Arnold.
- Luongo, M. (2002.), *Rome's World Pride: Making the Eternal City an International Gay Tourism Destination*. *GLQ*, 8 (1-2): 167-181. doi:10.1215/10642684-8-1-2-167
- Marrone, G. (2001.), *Corpi sociali*, Torino, Einaudi.
- McHale, B. (1992.), *Constructing Postmodernism*, London – New York, Routledge.
- Mondimore, F. M. (2003.), *Prirodna povijest homoseksualnosti*, Zagreb, Antibarbarus.
- Nöth, W. (2004.), *Priručnik semiotike*, Zagreb, Ceres.
- Pennycook, A. (2010.), *Spatial Narrations: Graffscapes and City Souls*. U: A. Jaworski i C. Thurlow (ur.), *Semiotic Landscapes* (str. 137-150), London – New York, Continuum.
- Scollon, R. i Scollon, S. W. (2003.), *Discourses in Place*, London – New York, Routledge.
- Sedgwick, E. K. (1990.), *Epistemology of the Closet*, Berkeley, University of California Press.
- Shugart, H. A. (1997.), *Counterhegemonic Acts: Appropriation as a Feminist Rhetorical Strategy*. *Quarterly Journal of Speech*, 83 (2): 210-229. doi:10.1080/00335639709384181

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 21 (2012),
BR. 3 (117),
STR. 771-791

BERTOŠA, M.,
ANTULOV, S.:
"OVO SU NAŠA..."

Valentine, G. (2002.), *Queer Bodies and the Production of Space*. U: *Handbook of Lesbian and Gay Studies*. Sage, http://www.sageereference.com/hdbk_lgs/Article_n10.html (10. 5. 2010.), doi:10.4135/978-1-84860-826-9.n10

van Dijk, T. A. (2009.), *Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach*. U: R. Wodak i M. Meyer (ur.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (str. 62-85), London, Sage.

van Leeuwen, Th. (2005.), *Introducing Social Semiotics*, London – New York, Routledge.

Volli, U. (2003.), *Semiotica della pubblicità*, Roma – Bari, Laterza.

Wodak, R. (2001.), *What CDA is About*. U: R. Wodak i M. Meyer (ur.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (str. 1-13), London, Sage.

"These are Our Four Walls": Zagreb Pride Slogans as a Tactic of Space Appropriation

Mislava BERTOŠA, Sandra ANTULOV
Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

Spatial placement of signs, discourses, and human actions is not only crucial for their understanding but also indicative of the social positioning and relationships of power in the social arena. In this paper, we focus on semiotic practices that are socioculturally unauthorized, that violate expectations and conventions, that are transgressive. Following Shugart's definition of appropriation, we analyse the means of the appropriation of urban space taking place during Gay Pride parades in Zagreb. We focus on slogans and approach them as bottom-up tactics used by a marginalized group to wrench power and prestige away from dominant groups, adjusting the city centre to its own needs and purposes. Here, space is used as a semiotic resource for symbolic and real appropriation, employed to communicate political meanings and to struggle for the group's own rights. The written discourse of slogans interacts with the visual semiotic mode that we also take into consideration. We analyse them combining critical discourse analysis and the semiotic analysis of space and landscapes.

Keywords: slogans (Zagreb Pride), appropriation, semiotic landscapes, transgressive semiotics